

Nevének tanúsága szerint örmény ősei sok évszázada menekültek, kényszerűségből, egy, a rossznál jobbat ígérő új hazába. A kései utódnak, fiatalemberként, több mint fél évszázada, a történelem mostoha viharai közepette, újból kezébe kellett vennie a vándorbotot. Bejárta a fél világot, helyét keresve benne, s több nyelvet beszélő, kultúrát ismerő világpolgárként költő, író, fordító, tudós, a különböző kultúrák közvetítője, a magyar irodalom külföldi propagátora lett belőle. S miközben évtizedekig be se tehetette lábát szülőhazájába, „emigrációsként” úgy szerette Rodostót, hogy pillanatig se feledhette Zágont: lélekben mindig itthon maradt, magyarként, eddigi tekintélyes életművét egy hatalmas Duna-regénnyel koronázva meg. Életéről, munkáiról **Böszörményi Zoltán** kérdezte **Kabdebó Tamást**.

„A szabadság ízet 56 adta meg”

1956, magyar forradalom és szabadságharc: korszakjelző Európa keleti része, a magyar nép újabb kori történetében, de Kabdebó Tamás számára is a külföldi emigrációval. Játsszunk el a gondolattal: hogyan alakulhatott volna életutad, írói pályád, ha itthon maradsz? Konkrétan: ha 1956 novemberében vagy decemberében nem kapaszkodsz fel arra az Ausztria felé haladó teherautóra... Hogyan is történt?

hogyan az ottragadt lányokat megvédjük – ha betörnének az oroszok. Védekező szándékunkat keresztülhúzta egy csapat csepeli ifjúmunkás, akik, kérésem ellenére, benzinpalackokkal elfoglalták a 2. emeleti ablakokat. If you can't stop them, join them. Így lettem én is a két tankot megsemmisítő csapat tagja.

Aztán jött még több tank, az épületet szétlőtték. Svájci sajtó lett. Mi a pincében éltük túl ezt. A harcok elcsitulán teherautóval Pestről Bajára mentem, ott elbúcsúztam rokonaimtól, és unokatestvéremmel együtt nekivágtunk Nyugatnak. Nem a jobb életért mentem, a sajátomat igyekeztem menteni. A megtorlás elől menekültem. Kaposvárig vonattal mentem, onnan a határig gyalog. Güssingben, Ausztriában kötöttünk ki. Ha itthon maradtam volna, börtönbüntetés lett volna osztályrészem.

Az első, Rómában – a rendszerváltás után pedig Magyarországon is – kiadott regényed, a magyar forradalom hatása alatt született Istenek az olaszországi emigráns diákok életének, törekvéseinek bemutatásával a nyugati magyar világ kilátásait és kudarcait villantja fel. Anyanyelved, kultúrád, „másságod” miatt – az angliai történelem-, majd könyvtár szakon szerzett diplomád előtt és után – éreztél-e hátrányos megkülönböztetést, voltak-e kudarcélményeid emberi kapcsolataidban?

Nem éreztem hátrányt, megkülönböztetést. Angolul tudtam, olaszul, amikor ellopott útlevelem miatt három hónapra Rómában rekedtem, annyira megtanultam, hogy beiratkoztam a római egyetem művészettörténeti szakára. Amikor útlevelem megkerült, visszamentem Angliába, és egy éven keresztül két egyetemre jártam: Rómába és Cardiffba. Mikor erre angliai történészprofesszorom rájött, letiltotta római kurzusomat. Kudarcélményem nem volt. Egy ideig feltételezték rólam, hogy angolul nem tudok megfelelő módon írni. De lépésről lépésre bebizonyítottam, hogy az angol próza és a vers is fekszik nekem.

Évtizedekig kevés szó esett Magyarországon – a rendszerváltás után annál több – a nyugati emigráns irodalomról, szervezkedésről, a „szekértáborokról”. Kikkel tartottad magad egy zászló alá tartozónak? Milyen volt a személyes és írói viszonyod az angliai, franciaországi, németországi vagy más nyugati államokbeli magyar irodalmárokkal?

Én magánzó voltam és maradtam. Eljártam, örömmel, az idekinti fórumokra. Előadásokat tartottam a Mindszenty-otthonban Londonban, a Szepsi Csombor Körben, sőt Croydonban, Münchenben, a Cardiffi Egyetemen is, később ugyancsak Cambridge-ben és Oxfordban. Három idősebb író társamtól tanultam a legtöbbet: Cs. Szabótól a stílust és a viszonyok feltérképezését, Határ Győzőtől a fantázia merészségét, Ferdinandy Mihálytól a történelemszemléletet. Kortársaim közül Gömöri György kedves számomra és Makkai Ádám, kivel sokáig együtt szerkesztettem az angol nyelvű nagy magyar költői antológiát. És Sárközi Mátyás. Az említettekkel családilag is összejártam, sok-sok emlékem van velük kapcsolatban.

A középnemzedékből megemlíteném Kubassek János földrajztudóst, három nagykövetünket, Pataki Istvánt, Jári Ferencet és Magyarics Tamást, akik mindenben segítettek. No és te, ezerkezű Böszörményi sem vagy közömbös számomra. No meg a franciaországi Karácsony Bandi. A fiatalok közül legjobb munkatársam Haklik Norbert, aki idén remek könyvet is írt az én Duna-könyvemről.

A kérdésre sokan és sokféleképpen, árnyaltan és kevésbé árnyaltan válaszoltak már. Kabdebó Tamás szerint egységes-e az anyaország, a történelmi Magyarország utódállamai, illetve a nyugati emigráció (vagy volt emigráció) irodalma?

Szerintem egy magyar irodalom van és volt, bárhol is írják. Kossuth Turinban, Mikes Kelemen Rodostóban, én olykor Dél-Amerikában művelem ezt. Az ösz-

szeszűkült haza erővonalai behálózzák ma a nagyvilágot. Az emigráció kritikaképes volt, amikor otthon vagy Erdélyben a diktatúra befogta az írók száját.

Kabdebó Tamást nevezhetnénk a magyar kultúra, költészet angliai, írországi nagykövetének, de ugyanúgy az angol, ír költészet magyar nagykövetének is. A „kisebb” irodalmak (a számbelileg kisebb népeké) mindig nyitottak a „nagyobbak” felé – de fordítva mennyire van ez így? Magad számos folyóirat-különszámot szerkesztettél vagy járultál hozzá a kiadásához, részed van egy hatalmas magyar költészeti antológia megjelentetésében, van tehát rálátásod.

Igen, vannak örmény őseim is, de soha nem vettem részt más, mint magyar, angol, ír vagy olasz irodalmi megmozdulásokon. Most harminc éve Írthonban élek, tíz könyvüket fordítottam magyarra, van egy ír feleségem és egy félír fiam. Két magyar lányom is. Szeretem az íreket. Ugyanolyan tehetségesek és linkek, mint mi, magyarok. Arra egy kicsit büszke vagyok, hogy egy írországi egyetem folyóiratának főszerkesztője voltam hat éven át. Ők pedig, rajtam keresztül, jobban megismerték a magyarokat.

Eddigi életműved számokban sorolva is meghökkentő. Ha jól tudom, 15 regény, 7 kötetnyi, mintegy 130 novella, 2 esszékötet, 5 verseskönyv, 2-2 útikönyv és életírás, három történelmi monográfia, 7-8 színmű – és „apróságok”: több száz irodalmi, irodalom- és kultúrtörténeti témájú, különböző lapokban magyarul és angolul megjelent írás, recenzió. Mit jelent számodra, az örmény ősöktől származó, külföldre kényszerült, idegen nyelvkörnyezetben élő és két nyelven alkotó író, költő, műfordító, irodalom- és kultúrtörténész számára a magyar nyelv?

Valóban sokat írtam és számos műfajban. De, például, a pesti Pomogáts Béla már 130 könyvnél tart, én csak nyolcvannál. Ennek fele fordítás. Elsősorban regényírónak tartom magamat, de a regényhez a sok tapasztalat mellett hosszas felkészülés kell. Regényeim szünetében foglalkozom egyéb műfajokkal. A vers az, amit nem tudok prózában kifejezni. A novella a meg nem írt regények csírája. A magyar nyelv: mindennapi kenyerem. Imádkozni csak magyarul tudok. Egyébként Homo DANUBIUS vagyok.

Danubius Danubia regénytrilógiád nemcsak a kabdebói életmű, hanem a kortárs magyar prózairodalom egyik csúcsteljesítménye. Hatalmas tudásanyagról, több mint két évszázad nyelvi regisztereinek ihletett megszólaltatásáról, bravúros próza-poétikai és szerkesztési gazdagságról beszélnek az értékelők, s akkor még nem is szóltak a tartalomról, a Duna menti népek sorsközösségi kérdéseinek korszerű újraértékeléséről. Lehet-e (kell-e) pártatlanul, előítéletek nélkül megközelíteni a Duna-táj oly sok népének különböző nyelvéből, kultúrájából, mentalitásából adódó szellemét?

A Duna partján fogantattam, a Duna közelében születtem, a fél Duna-hosszt Ulmtól Bajáig lekenuztam, később a Deltáig is eljutottam. Minden dunai országban vannak barátaim, ismerőseim. A dunai szellem lényege az, hogy mi, dunai népek összetartozunk.

A történelmi regénnyel kapcsolatban – márpedig a Danubius Danubia sok tekintetben annak mondható – azt tanítják: szerzőjük tulajdonképpen a mához kíván szólni. Mit mond ez a nyolcszáz-egynéhány oldalas trilógia a XXI. század emberének?

Valóban, az író saját társadalmához, a mához akar szólni: elsősorban. De én képzett történész is vagyok, tehát megélem a magyar múlt rám tartozó eseménye-

it. Legjobban azt kedvelem, amikor egy megtörtént eseményt, történelmi alakokkal együtt párhuzamba állíthatok olyan szereplőkkel, akik, ha tudták volna, megpróbálták volna befolyásolni a történeteket. Ha a trilógiám mond valamit – vagy inkább sugall –, az az, hogy volt egyszer egy Duna-konföderációs gondolat, Teleki László, Kossuth, Blackwell részesei voltak ennek, és elképzelhető, hogy az Európai Közösség egyszer felbomlik, és nekünk vissza kell térnünk a Duna-egységesítés eszméjéhez, gyakorlatához.

*Remény már nem volt. / A szeretet is elhagyott.
/ De a hit még mindig mozgatott / mint por-
szemet a szél – olvassuk Hitetlen Tamás című
versedben. Lehetne a költemény csupán bibli-
ai ihletésű, általános érvényű, de hajlok afelé,
hogy a versbeli Tamás te magad vagy. Volt-e
olyan élethelyzet, hogy a remény, a szeretet
elvesztése után valóban csak a hited maradt?
Hogyan segíthet a hit az ember, a költő, az al-
kotó talpra állásában, megmaradásában?*

This above all... mondja Shakespeare. Hinni kell a jövőben. Abban, hogy amik vagyunk, amit teszünk, az építi a következő generációk munkáját. Hittel kell valahogy beleépülni munkánkba – a munka az, ami talpra állít. Ezen kívül hitem kozmikus, Teilhard de Chardin követője vagyok.

*Sokoldalú alkotóként az irodalmi műfajok majd
mindegyikét műveled. Van-e számodra fonto-
sabb vagy kevésbé fontos? Mi dönti el, hogy adott
pillanatban melyik kifejezési formát választod?*

A kifejezési forma gyakran nem a választás, hanem az ihlet és a megbízatás kérdése. A kilencvenes években eligazítást kerestem, hogy milyen szótárakat vegyek egyetemi könyvtáramnak. Nem volt ehhez akkor jóra való kézikönyv. Hát összeállítottam egy csapatot, és segítségükkel megírtam a Szótárak szótárát, vagyis a Dictionary of Dictionaries-t. Sikerkönyv lett belőle.

Nemsokára nyolcvanesztendős leszel, és elmondhatnád, ha (mint regényeidben, elbeszéléseidben) mesélni támad kedved: különleges időket értél, éltél meg. Még gyermekként, Baján, a második világháborút, 22 évesen cselekvő résztvevőként 1956-ot, a nyugati emigrációt több országban, érett férfiként a kommunizmus bukását. Mi hagyta benned a legmélyebb nyomokat?

A magyar ötvenhat hagyta bennem a legmélyebb nyomokat. Ma is ez a legelső a három belső inspirációm közül, a másik a Duna, a harmadik Róma. Gyerekkorom eseményei, a háború, a családi vérvesztések kikerülhetetlenek voltak, de a szabadság ízét, mely ma az életemem, 56 adta meg.

Számos irodalmi díjjal, köztük a József Attila-díjjal tüntettek ki. Az Irodalmi Jelen negyvenezer dolláros regénypályázatán is díjat nyertél. Mit jelentenek számodra ezek a díjak?

Díjak? Ebből van egy tucat, mindnek örültem. De legjobban akkor örültem, amikor nyugdíjaztatásom napján egy munkatársam azt mondta: „Mr. Kabdebó, ön igyekezett mindig sportszerű maradni?” „Igen”, feleltem.

Végül: mi az, amit még Kabdebó Tamás alkotni vagy üzenni szeretne olvasóközönségének, népének?

Két üzenetem van. Az egyik, hogy bár minden ember a világon egyenlő, a magyar kultúra a legnagyobb a világon. Ezt meg kell tartani és kisugározni mindenáron.

A másik üzenet az, hogy szaporodni kell. Szerencsére a kormány is fölébredt, és a magyar anyáknak kedvezőbb lehetőségeket teremtett. Rajta: gyárt-sunk, szüljünk minél több magyar gyereket – mert ha nem, akkor kihalunk.